

STIPO LOZIĆ

KONZERVATORSKI RADOVI NA STAROM GRADU TRAVNIKU

Godine 1953. predan je stari grad Travnik, kao spomenik kulture, na brigu Zavičajnom muzeju u Travniku. U kakvom se stanju taj spomenik nalazio u to vrijeme vidimo iz opširne studije Đoke Mazalića o arhitekturi ovog starog grada¹. Vrijeme i nebriga ljudi nanijeli su gradu dosta štete: unutrašnjost grada zarasla je u korov i grmlje, a zidovi su se na mnogim mjestima obrušili, zakrčavajući prolaze na sve strane.

Po preuzimanju grada, uprava muzeja u sporazumu i po direktivama Zavoda za zaštitu spomenika kulture u Sarajevu, pristupila je odmah konzervatorskim radovima na gradu kako bi se taj naš lijepi srednjovjekovni objekat sačuvao.

U tom smislu stvoren je plan po kome će se konzervacija sistematski izvoditi: u prvoj etapi je trebalo raščistiti teren od raslinstva i ruševina, u drugoj otkopavati gomile zemlje i tim osloboditi zatrpane dijelove arhitekture grada i teren oko njih, a u trećoj izvršiti konzervaciju obrušenih dijelova arhitekture sa potrebnom restauracijom.

Materijalna sredstva za izvođenje predviđenih radova muzej je davao iz svog skromnog budžeta. Radovi su izvođeni u vlastitoj režiji. Koristila se pri tom i jeftinija radna snaga i građevni materijal (sedra i kamen) koji je preostao Narodnom odboru opštine grada Travnika od porušenih dotrajalih objekata pri radovima na uređenju ulica, trgova i parkova. Potrebno je napomenuti da je izvođenje radova uveliko pojeftinjavala okolnost, što se sav nepotreban materijal mogao baciti sa samog grada u potok Hendek, koji protiče u neposrednoj blizini.

Zavod za zaštitu spomenika kulture NRBiH slao je povremeno svoje službenike kako bi na licu mjesta svojim savjetom pomogli radovima na konzervaciji grada.

Konzervatorskim radovima, koji su trajali nekoliko godina, stari travnički grad doveden je u stanje koje približno pruža sliku njegovog prvobitnog, srednjovjekovnog izgleda (v. sl. 1). Uspomenu na građevnu djelatnost Turaka predstavlja jedino sačuvana munara bivše džamije.

U toku radova došlo je i do nekih zanimljivih otkrića o kojima će biti niže govora. Ona će dopuniti ranije spomenuti Mazalićev opis.

Po raščišćavanju ruševina, grmlja i korova uređene su po gradu staze koje će i dalje služiti za njegov obilazak. One su inače bile potrebne u toku radova na konzervaciji za lakši pristup radnim mjestima. Staza u sjeveroistočnom uglu grada produžena je popravkom stepenica ugrađenih u sjeverni bedem tako da se njima može lako uspeti iz najnižeg dijela grada (sl. 2) na njegov najviši dio tj. do cisterne i na poligonalni bastion.

Izravnavanje terena u najnižem dijelu grada omogućilo je da se ozeleni travom, a tako i ravničasti dio na citadeli.

Sl. 1. Izgled starog grada u Travniku 1960. Pogled na grad sa sjevera

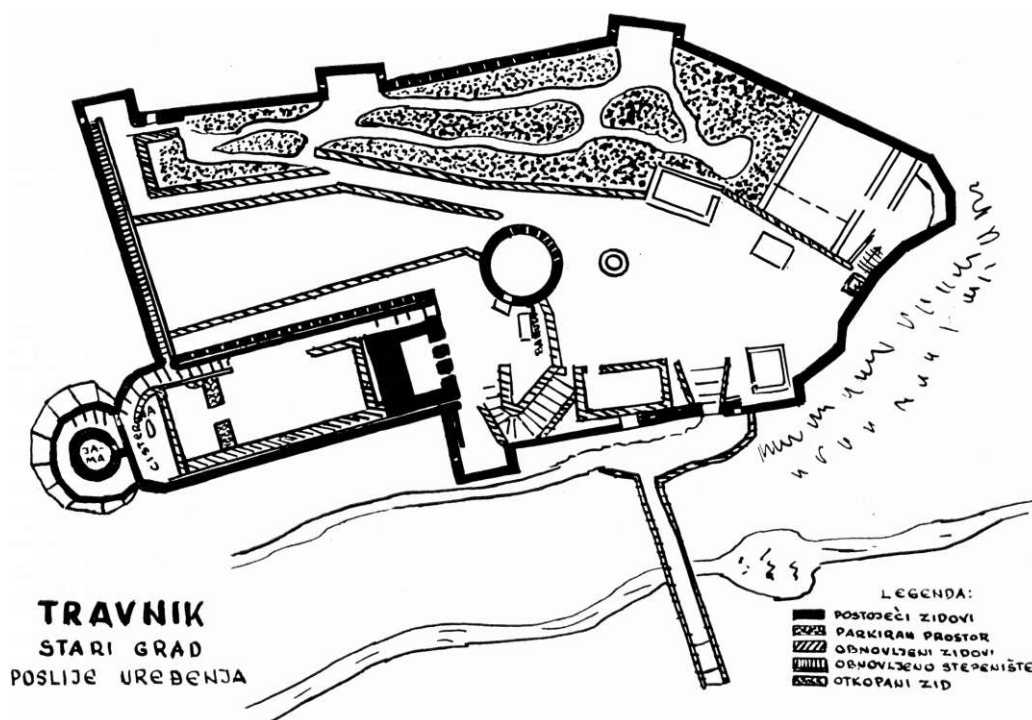
Poslije skidanja ogromne mase zemlje, šljunka i kamena, što je bila nanosena u toku proteklih ratova na poligonalni bastion, radnici su udarili na tragove zida oko sredine njegovog platoa i opkopavajući ga otkrili su konačno ogromnu okruglu betonsku ploču promjera 4,5 m, a debljine oko 25 cm, sastavljenu od samog kreča i pijeska, koja je kroz stoljeća dobila kamenu tvrdoću i teškom mukom se odstranjivala. Na rubovima je bila već oštećena pa je bilo potrebno otkloniti je, zbog opasnosti urušavanja. Ispod nje je otkriven okrugao prostor bunarskog izgleda, promjera oko 4,5 m, a dubine do 8 m, čiji su zidovi bili glatko omalterisani (v. sl. 3). Ta šupljina u bastionu nije nikad upotrebljena, jer njezini zidovi ni na dnu ni u gornjim dijelovima ne pokazuju ni najmanjih tragova korištenja, te se može pretpostaviti da je ona uskoro poslije izgradnje bastiona bila na vrhu zazidana, odnosno prevučena debelim slojem maltera po drvenom podu. Malter se održao do naših dana i stvrdnuo kao kamen, dok je drveni pod ispod njega istrunuo, ali se ležišta njegovih greda i danas poznaju. Turci su kasnije pokrili tu ploču drvenim podom i ogradili zidom, čiji su tragovi sačuvani, kako bi straža na bastionu (koji je vjerovatno imao drveni krov) dobila toplije sklonište. Spomenuti pod također je istrunuo, ali se ležišta njegovih greda još razaznaju. Turci su u toj prostoriji izgradili jednu nišu za ostavu i jednu za svjetiljku. Objе niše su sačuvane.

Nije se lako domisliti zbog čega je ona šupljina u bastionu bila na vrhu zazidana. Na njezinom dnu nije nađeno ništa osim kostiju sitnih životi-

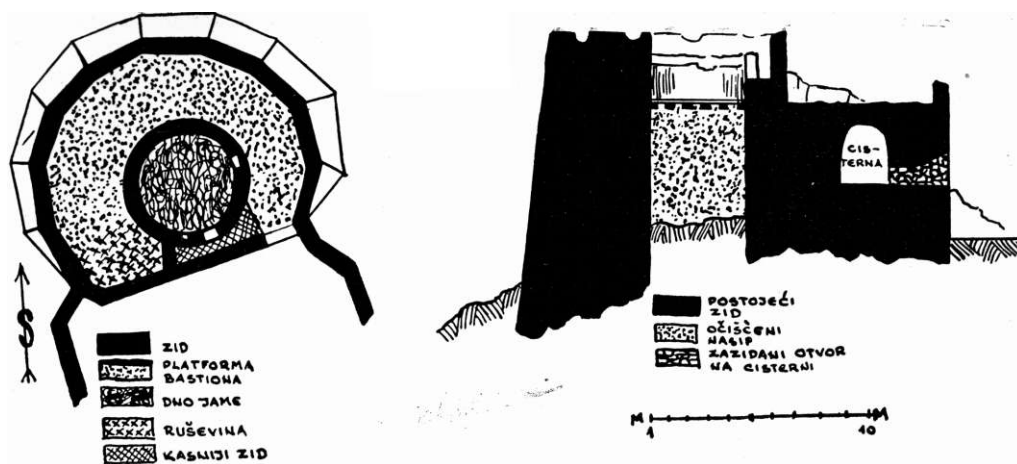
njica (miševa), koje su mogle tamo dospjeti kroz pukotine u dnu zidova bastiona.

Kako na betonskoj ploči, kojom je bila pokrivena spomenuta šupljina nije bilo ni traga od kakvog otvora, a u samoj šupljini nikakvog znaka njezinog korištenja, otpada i narodna predaja da je u bastionu bila u tursko vrijeme tamnica.

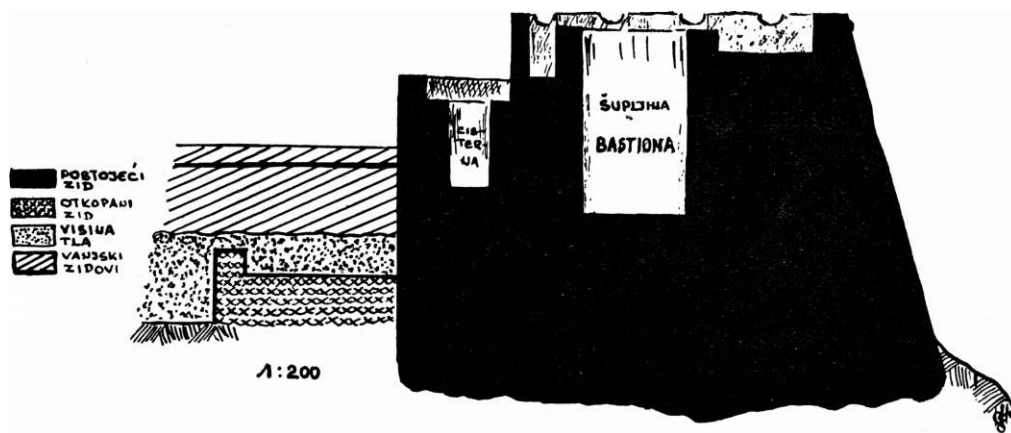
Neposredno uz bastion s južne strane izgrađena je cisterna (sl. 4), od koje se dalje na jug pruža ravničast teren do male zgrade bivše srednjovjekovne kapele (kasnije oružane). Izgleda da je taj teren davnašnji nasip, jer se kopanjem ustanovilo da se sastoji od zemlje, građevnog šuta i kamena. Sličnim materijalom bila je zasuta i površina cisterne. Otklanjajući taj nasip naišlo se na trag zida na dubini od oko 80 cm, koji leži uz gradski bedem, ali nema veze s njim. A kako se s južne strane cisterne na ovom ravničarskom terenu na udaljenosti od 6 m od cisterne a na dubini od oko 60 cm naišlo na solidno izveden zid debljine 1,20 m, koji se proteže uporedo s južnim zidom cisterne (v. sl. 2, 4) i hvata se sa zapadne strane bedema, ne vežući se s njim, a sa istočne stepenica što vode na bastion, s kojima također nema veze, to se može pomišljati da je na tom mjestu, uključujući i prostor cisterne, bila neka druga građevina. Kako pronađeni zid pripada boljoj izvedbi nego svi ostali dijelovi srednjovjekovnog grada, a temelji su mu znatno niži od zidova neposredne okolice, može se pretpostaviti da je ta građevina podignuta ranije. Probna kopanja oko otkrivenog zida unijeće više svjetla u to pitanje, koje je pobudilo znatno interesovanje stručnjaka.

Sl. 2. Plan grada Travnika

Sl. 3. Plan i presjek bastiona travničkog grada nakon otkrivanja šupljine u njemu

Sl. 4. Presjek bastiona i neposredne okolice na starom gradu u Travniku

Da bi se osvjedočili da li je postojala tamnica u gradu razčišćen je i teren u 16-erugaonj kuli u srednjem dijelu grada, kao i teren oko nje, te se tom prilikom došlo do sljedećih rezultata: u kuli na dubini od oko pola metra ispod do tada postojećeg poda, pokazao se trag prvobitnog poda, a već nakon jednog metra kopanja radnici su udarili na prirodnu stijenu, koja nije nikada bila obrađivana i koja je priječila dalje otkopavanje. Najdublje se moglo kopati u istočnom dijelu kule, do 2,50 metra, ali i tu se naišlo na živi kamen. Pošto je dalje raskopavanje unutrašnjosti kule bilo uzaludno, teren je izravnat i pod vraćen u prvobitno stanje. Prema onome što je tom prilikom otkriveno, može se s pravom tvrditi da ni pod ovom kulom nije bila smještena ni tamnica, niti ikakva druga prostorija.

Pred samim ulazom u spomenutu kulu nađen je plitak grob sa kosturom i s turskim natpisom na nišanima koji su bili povaljeni u samu grobnicu; natpis nije još pročitani. U neposrednoj blizini ovog groba, zapadno od kule, otkrivena je u

zemlji, dobro očuvana cisterna, koja je izgrađena, kako se čini, u vrijeme austro-ugarske okupacije, od sedre i cementa. Duga je 3 metra, 1,65 m široka, i 2 m duboka, sa dva otvora u obliku kvadrata; jedan tik uz samu kulu a jedan na suprotnom kraju. Prvi je uzak i mogao je služiti za zračenje, a kroz drugi se može ulaziti u cisternu. Po zidovima ova cisterna ima natpisa austrijskih vojnika s kraja prošlog vijeka.

U zidu, neposredno do gradske kapije, otkriven je kružni otvor koji je po svoj prilici služio za posmatranje terena ispred kapije.

Nakon raščišćavanja terena istočnog dijela grada otkriven je u bedemu stari polukružno završeni otvor za top, a u jugoistočnom dijelu tragovi možda zemljanih peći za pečenje hljeba, koje bi mogle pripadati kasnijem turskom vremenu kada je grad još bio naseljen. Nađeno je temelja stambenih zgrada.

¹ Đ. Mazalić: Travnik i Toričan, GZM Sarajevo 1948.

Raščišćavanjem unutrašnjosti grada nije se našlo ni na šta što bi moglo dati neke nove podatke za utvrđivanje vremena u kojem je grad nastao. Jedino što je pronađeno, to je mnoštvo kamenih i željeznih topovskih kugli raznog kalibra.

Dosad izvršenim konzervatorskim radovima i uređenjem unutrašnjosti grada ovaj spomenik kulture postao je reprezentativan objekt, privlačan za posjetioce, kako naše tako i strane.

CONSERVATION DE LA VIEILLE CITÉ DE TRAVNIK

Dans l'article ci-dessus on expose le travail de conservation de la vieille cité de Travnik effectué de 1953 à nos jours. Au cours de ces travaux le terrain intérieur tout entier est déblayé, des sentiers accessibles sont pratiqués et des parties des murailles partiellement restaurées. A cette occasion, dans le grand bastion de la cité que l'on supposait être plein, on a découvert une cavité en forme de puits ayant le diamètre de 4,5 m environ et la profondeur allant jus-

qu'à 8 m. Du côté oriental de la citerne et à une profondeur de 80 cm, est également découverte une muraille très bien exécutée, qui semble être antérieure aux murailles avoisinantes de la cité. Après le déblaiement de l'intérieur de la tour à seize angles on a constaté qu'au — dessous d'elle il n'y avait aucun local dont parle la tradition. Dans le rempart on a découvert une ouverture à canon et une ronde fenêtre de guet.

CONSERVATION OF OLD CITY AT TRAVNIK

Here in this article the work on conservation of an old city at Travnik is described. This work was begun in 1953 and is still lasting. All the interior was quite cleared, new paths built and conserved partly with some walls. Having conserved this part a new unknown place was discovered. It has been thought that it was hollow, in the shape of the well, with dia-

meter about 4,5 and deep about 8 metres. In the eastern side of the cistern, 80 cm. deep in the ground, a well-built wall was found. It seems that it had been built earlier than other city walls. Clearing the sixteen-angled tower no room was found, although tradition has claimed it. In the wall workers found a hole for guns and a round window for watchmen.